Н.В. Руденко, канд. екон. наук, доц.

ВПЛИВ ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ РИНКІВ ПРАЦІ

В статті розглядаються сутність та чинники зовнішньої трудової міграції. Особливу увагу приділено позитивним і негативним наслідкам впливу трудової міграції на розвиток ринку праці в Україні.

Factors and essence of external labour-migration are being regarded in the article. Special attention is given to positive and negative consequences of labour-migration influence on the labour market development in Ukraine.

Ключові слова. Міграція, трудова міграція, імміграція, еміграція, ринок праці, глобалізація, трудовий потенціал, зайнятість.

Keywords. Migration, labour-migration, immigration, emigration, labour market, globalization, labour potential, employment.

В умовах економічної кризи і посилення глобалізації більшість соціально-економічних процесів набули нового змісту, змінилася їхня роль в економічному розвитку. Зокрема, відбулися зміни у напрямах і масштабах зовнішніх і внутрішніх переміщень населення, відокремилась і затвердилась нова форма міграції населення – трудова. Взаємозалежність міграційних процесів та розвитку національних ринків праці від загальноекономічного стану держави обумовлені об'єктивними причинами, які дають можливість вважати міграційні тенденції одним із індикаторів макроекономічних процесів.

Вивченню теоретичних і практичних питань зовнішніх міграційних переміщень присвячено праці багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених, як: Дж.С. Беккера, Х.Р. Кларка, Д.Саймона, П. Самуельсона, Т.І. Заславської, В.А. Іонцева, А.А. Овсянникова, Л.Л. Рибаковського, Е.М.Лібанової, Л.С. Лісогор, В.Є. Новицького, Ю.М. Пахомова, І.Л. Петрової, Л.С. Шевченко та інших. Дослідження цих авторів збагатили теорію мотиваційної природи міжнародної міграції понятійним апаратом, визначенням напрямів руху робочої сили. Разом з тим в цих дослідженнях розглядаються міграційні процеси і явища в основному крізь призму державно-регулятивного і соціально-економічного напрямів. Однак для більш глибокого пізнання механізму функціонування ринку праці, формування системи впливу на нього, потрібні ґрунтовні дослідження об'єктивних передумов та мотиваційних чинників зовнішньої трудової міграції, її сучасних тенденцій.

Метою представленої статті є дослідження проблем, пов'язаних із впливом зовнішньої трудової міграції на розвиток національних ринків праці у відкритих економіках.

Термін «міграція» латинського походження (лат. migratio, migro — переходжу, переселяюсь), в перекладі означає переміщення, пересування, переселення.

Міграція, як ніякий інший процес, відбувається одночасно в часі й просторі, у цьому її важлива відмінність від інших демографічних процесів. Міжнародна міграція охоплює увесь світ - як його розвинуту частину, так і відсталу периферію. За оцінками ООН серед усіх зовнішніх мігрантів практично половину становлять працівники-мігранти. Разом з тим, єдиного визначення термінів «працівник-мігрант», «трудова міграція», як і єдиної класифікації міграції, не існує.

Найбільш повне визначення і перелік різних категорій працівників –мігрантів містить Міжнародна конвенція про захист прав усіх працівників-мігрантів та членів їхніх сімей, прийнята ООН у 1990 році (набула чинності у 2003р.). У ній записано, що термін «працівник-мігрант», означає особу, яка буде займатися, займалася або займається оплачуваною діяльністю у державі, громадянином якої він чи вона не є. [2][1, с.8].

Також, цікавою представляється остання розробка експертів ООН з класифікації різних категорій мігрантів. Вони виділяють п'ять груп:

1) іноземці, допущені в країну в'їзду для отримання освіти й навчання;

2) мігранти, що в'їжджають на роботу;

3) мігранти, що в'їжджають з метою об’єднання родин, створення нової сім’ї;

4) мігранти, що в'їжджають на постійне проживання;

5) іноземці, допущені в країну в'їзду з гуманітарних міркувань (біженці, особи, що шукають притулок і ін.). [3] [2, с.12].

Трудова міграція являє собою відносно новий як для України, так і для багатьох інших країн вид мобільності населення. Розвиток трудової міграції обумовлено важкою економічною ситуацією, руйнуванням колишньої сфери зайнятості внаслідок реструктуризації виробництва під впливом глобалізаційних процесів. У результаті трудової міграції сформувався значний сектор зайнятості, створений винятково завдяки особистій ініціативі працівників.

Причинами трудової міграції можуть бути різні фактори: політичні, релігійні, національні, сімейні, екологічні та інші. Однак більшість науковців визнають економічне походження трудової міграції і пояснюють її наступними чинниками:

- істотною різницею в умовах праці, рівні заробітної плати, рівні життя, умовах підприємницької діяльності, браком якісних робочих місць та відсутності належних стимулів до праці. Робоча сила переміщується із країн з низьким рівнем життя до країн з вищим рівнем;
- циклічним характером економічного розвитку, зокрема асинхронністю економічного циклу в різних країнах;
- нерівномірним розгортанням науково-технічної революції і структурних реформ.

---

[2] Зовнішня трудова міграція України//Український центр соціальних реформ, Держкомстат України, 2009.

[3] Golini A. Migrants and international migrations: new issues and strategies of the United Nations // Меж дународная миграция населения: Россия и современный мир. Международный семинар. М.. 9-10 апреля 1997.

Дані офіційної статистики не повно відображають дійсні масштаби трудової міграції за кордон. Загальна кількість сучасних трудових мігрантів піддається лише приблизній оцінці. Згідно з доповіддю Фонду народонаселення ООН (UNFPA), у 2005 році число мігрантів складало 191 млн. чоловік. Їхня кількість з початку 1950-х років майже подвоїлася[4][3, с.282]. Станом на 7.07.2009р. кількість міжнародних мігрантів досягнула 214 мільйонів осіб. Ця рекордна цифра зазначена в доповіді генерального секретаря ООН.[5]

Обстеження трудової міграції 2008р. стало першим повномасштабним спостереженням спрямованим на визначення масштабів трудової міграції в Україні. Згідно з даними обстеження, з початку 2005 року до 1 червня 2008 року за кордоном працювали 1,5 млн. мешканців України, з яких майже 1,3 млн. перебували за межами України з метою трудової діяльності з початку 2007 року до 1 червня 2008 року. Особи, які брали участь у трудових міграціях протягом останніх 3,5 років, становлять близько 5,1% населення України працездатного віку, а за останні 1,5 року - 4,4%.[2, с.25].

Інтенсивність зовнішньої трудової міграції визначають наступні чинники:

- особливості менталітету населення (вирішення назрілих проблем власними зусиллями, зокрема шляхом трудової міграції);
- близькість більш розвинених країн з державними кордонами України (полегшує і здешевлює трудову міграцію);
- загальний рівень розвитку регіону в якому проживає потенційний мігрант;
- економічна і політична нестабільність розвитку економіки України.

За даними Звіту про глобальну конкурентоспроможність Світового Економічного Форуму, в Україні серед найбільш проблемних чинників впливу на першому місці знаходиться політична нестабільність (15,4%), далі - інфляція (13,6%) та податкові платежі (13,4%), корупція (8,8%)[6] [4, с.334].

Аналізуючи зовнішні і внутрішні чинники трудової міграції в Україні слід зазначити, що зовнішнім соціально-економічним фоном трудової міграції українців стали невдале реформування економіки та довготривала стагнація у 1990-х роках, які призвели до різкого погіршення якості життя і зростання безробіття. Особливо гостро на соціально-економічні протиріччя в країні зреагувала молодь. Причинами її активної трудової міграції найчастіше були: низький рівень оплати праці, погані умови праці, загроза майбутнього вивільнення або закінчення строку контракту.

Внутрішніми мотивами трудової міграції стали незадоволені потреби працівників у розвитку їхньої особистості, що було характерно, зокрема для ринку наукових

---

[4] Шевченко Л.С. Ринок праці: сучасний економіко-теоретичний аналіз: Монографія. – Харків: Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2007. – 336 с.

[5] http://www.un.org/russian/sg/, від 7.07.2009р.

[6] The Global Competitiveness Report 2008-2009 // World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2008. – 500p.

працівників. Майже 40 % спеціалістів, які емігрували з України у 2002 році, мали вищі вчені звання. З організацій Національної академії наук України виїхали за кордон 54 доктори і кандидати наук, Міністерства освіти і науки - 49, Міністерства охорони здоров'я - 19 науковців. 29 % емігрантів були у віці до 40 років, третина -у віці 41-50 років [4, с. 284].

Серед країн, в які спрямовані потоки трудової міграції з України — Росія, Польща, Чехія, Італія, Греція, Кіпр, а останнім часом — і Німеччина, Португалія, Іспанія та інші розвинені країни Західної Європи. Потік трудової міграції у цьому напрямку обумовлений перш за все близькістю кордонів та певною лояльністю місцевих законів до працівників-мігрантів. Введення візових режимів в окремих країнах (зокрема — Росія, Чехія тощо), де переважно працювали робітники з України, сприяє розширенню географії міграції робочої сили. Все більше українців емігрує для роботи у США, Канаду, країни Близького Сходу тощо.

Відкритість міжнародного ринку праці та зміни в зовнішній трудовій міграції серйозним чином впливають на розвиток національних ринків праці.

Розглянемо, спочатку, вплив міграції робочої сили на розвиток ринку праці в країнах-імпортерах. У таблиці показано кількість трудових мігрантів за країнами перебування у 2005-2008 роках.

Таблиця 1. Основні країни, що приймають трудових мігрантів України

Країни	Кількість мігрантів, тис. осіб	Частка числа мігрантів, %
Російська Федерація	710,3	48,1
Італія	198,3	13,4
Чеська республіка	175,1	11,9
Польща	118,1	8,0
Угорщина	47,0	3,2
Іспанія	40,0	2,7
Португалія	39,0	2,6
Інші країни	148,3	10,1
Всього	1 476,1	100

*За даними звіту: Зовнішня трудова міграція України // Український центр соціальних реформ, Держкомстат України, 2009.

Приймаючи іноземну робочу силу, країни використовують її як фактор розвитку своїх національних ринків праці.

По-перше, іммігрантам пропонуються ті робочі місця і на тих видах виробництв, які не користуються попитом у місцевого населення. В результаті забезпечується безперебійний процес виробництва. Іноземні працівники, пред'являючи додатковий попит на товари й послуги, стимулюють зростання виробництва й додаткову зайнятість у країні перебування.

По-друге, у багатьох промислово розвинених країнах формується подвійний ринок праці. На одному йде „продаж" національної робочої сили, а на іншому - іноземної. Населенню даної країни пропонується кваліфікована робота в промисловості й сфері послуг. Більшість же іммігрантів виконують трудомісткі і шкідливі для здоров'я види робіт із значно нижчою заробітною платою.

По-третє, використання дешевої іноземної робочої сили є вигідним для місцевих роботодавців, оскільки дозволяє їм маніпулювати рівнем заробітної плати своїх працівників. Відносно низька ціна іноземної робочої сили зменшує витрати виробництва і робить виготовлені в країні товари більш конкурентоспроможними.

Додатковими аргументами на користь приймання робочої сили дослідники вважають також наступні переваги імміграції:

- іноземні працівники часто розглядаються як певний амортизатор, у випадку криз і безробіття вони першими можуть бути звільнені;
- іноземні працівники не забезпечуються пенсіями й не враховуються при реалізації різного роду соціальних програм;
- розвиток імміграції дозволяє країнам-реципієнтам заощаджувати кошти на підготовку кадрів.

Розглянемо також переваги трудової міграції для країн, що експортують робочу силу.

По-перше, експорт робочої сили означає зменшення тиску надлишкових трудових ресурсів на ринок праці і, відповідно, соціальної напруги в країні.

По-друге, країна-експортер одержує безкоштовне навчання робочої сили новим професійним навичкам, знайомство з передовою організацією праці та інші переваги.

По-третє, експорт робочої сили протягом останніх десятиліть розглядається як важливе джерело поліпшення умов життя емігрантів та членів їхніх сімей, а також надходження валюти у країну.

Грошові перекази з-за кордону є найважливішим, а іноді єдиним засобом існування багатьох громадян України. Статистика свідчить, що більшість (61,1%) трудових мігрантів висилали з-за кордону кошти своїм сім'ям на батьківщину. Українські мігранти, які працювали в країнах ЄС за 2007 рік переслали в Україну 27 млрд. євро, що складає 8% від українського ВВП[7][6, с.79]. Середньомісячний заробіток одного трудового мігранта становив 817 доларів США, що в тричі вище, ніж у середньому на одного штатного працівника, зайнятого в економіці України (268 доларів США). У чотирьох з десяти респондентів середньомісячний заробіток складав від 501 до 1000 доларів США, у третини – понад 1000 доларів США. Водночас майже у чверті респондентів він не перевищував 500 доларів США.

Величина заробітків відрізнялася залежно від країни перебування, правового статусу та характеру виконуваної роботи. Так, мігранти, які здійснювали свою останню

[7] Стрельцова Я. Особенности российско-украинского миграционного обмена//Мировая экономика и международные отношения, 2009, №11, с.78-84

поїздку до Італії та Іспанії, заробляли за кордоном у середньому понад 1100 доларів США за місяць. Близько 1000 доларів США становив середньомісячний заробіток у Португалії. В Угорщині й Польщі ця цифра варіювала в діапазоні 535-635 доларів США, а в Чеській республіці та Російській Федерації – наближалася до 800 доларів США [1, с.48-49].

Тим часом країни-експортери робочої сили зіштовхуються й з серйозними негативними явищами. Так, з України від'їжджає молодь, переважно особи віком до 30 років, які здобули освіту і мають певний досвід роботи в Україні, що небезпечно для збереження та відтворення трудового потенціалу країни, подальшого ефективного функціонування вітчизняного ринку праці.

Не меншої уваги суспільства потребують і трудові міграції жінок, які вважаються сферою підвищеного соціального ризику. Основні небезпеки обумовлені передусім характером праці та видами економічної діяльності, в яких зазвичай виявляються зайнятими жінки-заробітчанки. Сферами прикладання жіночої праці за кордоном є здебільшого обслуговування, домашній та громадський сервіс, індустрія розваг.

Значними є й „інтелектуальні" втрати від експорту робочої сили – це, передусім, втрата кваліфікованих спеціалістів, що мають першочергове значення для країни (науковців, інженерів, програмістів, медиків) та безповоротна втрата значних коштів, вкладених в освіту й підвищення кваліфікації.

Отже, до негативних наслідків міжнародної трудової міграції для країн-експортерів трудових ресурсів слід віднести: тимчасову втрату державою частини свого трудового потенціалу, а мігрантами – професійних навиків за здобутою професією, спеціальністю; додаткові кошти з бюджету на підготовку нових спеціалістів; необхідність пошуку шляхів захисту своїх громадян-мігрантів від дискримінації, особливо стосовно нелегальних емігрантів; морально психологічні втрати, розлади здоров'я, розбиті сім'ї .

Таким чином, виявлені наслідки потребують формування виваженої державної політики щодо регулювання зовнішньої трудової міграції з метою зниження негативного впливу міграційних чинників на економічне реформування в країні.

Сьогодні практично в усіх країнах світу створена чітка система імміграційного захисту своїх кордонів. В її основі - визначення корисності для держави зовнішніх міграційних потоків та залучення до країни лише тих іноземних фахівців і робітників, які, враховуючи їхню професійно-кваліфікаційну підготовку, потрібні національному ринку праці.

Серед методів державного регулювання міграції робочої сили важливу роль відіграють:

1) урегулювання кількісного складу мігрантів. Для цього використовують показник імміграційної квоти, який розраховують і затверджують щороку з урахуванням статевовікової структури, рівня освіти, безробіття, наявності ринку житла та інших параметрів;

2) регулювання якісного складу іммігрантів. З цією метою запроваджуються насамперед професійні (вимоги до рівня освіти й стажу роботи зі спеціальності) та особисті обмеження (вимоги до стану здоров'я іммігрантів);

3) заборони наймати іноземну робочу силу на окремі професії та роботи.

Особлива увага останнім часом приділяється проблемі державного регулювання нелегальної міграції. За окремими оцінками, в Україні на нелегальному становищі перебуває близько мільйона громадян інших країн. Серед них немало представників злочинного світу, які контролюють торгівлю наркотиками та зброєю. У процесі регулювання нелегальної міграції Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями, ініціює проведення різноманітних форумів з метою розширення міжнародного співробітництва в боротьбі з незаконною міграцією.

У зв'язку зі світовою економічною кризою і зростанням безробіття збільшується тиск на робочі місця українців у країнах, де вони працюють. Водночас спад виробництва в Україні ускладнює працевлаштування при поверненні мігрантів додому. Відповідно виникає необхідність більш ґрунтовного аналізу причин і наслідків трудової міграції як для української економіки в цілому, так і для окремих мігрантів і, як результат, внесення коректив до напрямів розвитку національного ринку праці.

Література:

1. Зовнішня трудова міграція України // Український центр соціальних реформ, Держкомстат України, 2009.
2. Golini A. Migrants and international migrations: new issues and strategies of the United Nations // Международная миграция населения: Россия и современный мир. Международный семинар. М.. 9-10 апреля1997.
3. Шевченко Л.С. Ринок праці: сучасний економіко-теоретичний аналіз: Монографія. – Харків: Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2007. – 336 с.
4. http://www.un.org/russian/sg/, від 7.07.2009р.
5. The Global Competitiveness Report 2008-2009 // World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2008. – 500p.
6. Стрельцова Я. Особенности российско-украинского миграционного обмена //Мировая экономика и международные отношения, 2009, №11, с.78-84.